

Diskussion

Løse skud i bøssen

NIELS LUND OG ARMBRØSTEN

AF

KURT VILLADS JENSEN

I middelalderen forbød kirken brugen af det nye masseødelæggelsesvåben, armbrøsten. I det mindste mod kristne. Det er børnelærdom blandt historikere og interessant både ud fra et militærhistorisk, et teologisk og et socialt perspektiv. Men nu påstår Niels Lund pludselig, at det slet ikke drejer sig om krig. Forbuddet var rettet mod en eller anden fjantet form for markedsgøgl, hvor gæsterne kunne skyde til måls efter en levende person.

Den tolkning fremsatte Niels Lund som *ex auditorio*-opponent i juni 2011 ved forsvaret af min disputats, hvori jeg har overvejet betydningen af kirkens forbud. Jyske Lov fra 1241 angiver direkte, at styresmanden i det danske ledingsystem skulle være bevæbnet med armbrøst og i stand til at bruge den. Det er nærliggende at foreslå, at ledingen derfor var vendt mod ikke-kristne og indrettet som et led i de danske korstog i Østersøen.

Med Niels Lunds tolkning stiller sagen sig naturligvis helt anderledes. Så var der slet ikke noget rigtigt forbud, og armbrøsten kunne bruges frit i krig mod alle. Vi udvekslede et par mails i sommeren 2011 om sagen, som derefter har hvilet i al ubemærket fredsommelighed.

I Historisk Tidsskrift 111 (side 569-572) kom så Niels Lunds anmeldelse af Steffen Heibergs *En ny begyndelse. Europas kulturhistorie i middelalderen*, hvor påstanden bliver gentaget, og nu med trumf på: »Af koncilieberetningen ser man klart, at det ikke drejede sig om armbrøstens brug i krig.« Men det ser man overhovedet ikke, hverken klart eller uklart, når man går til kilderne. Derfor denne korte reaktion på Niels Lunds forsøg på at skyde armbrøstforbuddet i sæk.

Baggrunden er følgende: I 1139 fandt det 2. almene kirkemøde i pavens kirke i Lateranet i Rom sted. Det var indkaldt af Innocens 2. Året inden havde et større skisma inden for kirken med to paver og megen strid endelig fundet en løsning. Modpaven var død. Kirkens forhold skulle nu bringes i orden. I april måned mødtes de vestlige kirkeledere i Rom, formodentlig 500-800 biskopper og 800 abbeder samt andre prælater.¹ Det var en vigtig forsamling, som behandlede store sager og næppe har brugt tid på at regulere forholdene i markedspladsernes skydetelte. Efter 10 dages møder endte forsamlingen med at vedtage en række punkter eller erklæringer (*canones*), som fremover skulle være bindende for alle kristne. I dag kender vi 30 af dem.²

Kirkeskismaet er måske baggrunden for, at mange paragraffer handler om, hvad sand kristendom er, og hvordan sande kristne skal opføre sig. De bandlyste skal være fuldstændig bandlyste og må ikke bare finde en anden præst til at betjene sig (3). Præsteviede fra subdiakoner og opad skal leve i cølibat og ikke have hustruer eller konkubiner (6 og 7). Kirkelige embeder besættes efter fortjeneste og ikke efter blod, dvs. afstamning og familie er ligegyldige for en karriere i kirken (16). Præstesønner kan ikke blive præster (21). Nonner må ikke synge i kirkens kor sammen med mænd, de to køn skal holdes adskilte (27).

Vi kan i dag påvise, at disse regler ikke blev respekteret i titusinder og måske flere hundredtusinder af tilfælde i løbet af middelalderen.³ Det betyder imidlertid ikke, at de var virkningsløse. En moderne parallel ville være hastighedsbegrænsninger i trafikken, som få overholder, men som alligevel virker adfærdsregulerende.

Andre paragraffer fra Laterankonciliet forsøgte at regulere og begrænse volden i samfundet. Den 12. *canon* bestemmer, at der skal være våbenhvile fra onsdag aften til mandag morgen i perioderne fra begyndelsen af advent til ottendedagen efter helligtrekonger og fra fastelavns-søndag til ottendedagen efter påske. Der blev ikke mange dage tilbage for rigtige mænd til at føre krig, og bestemmelsen har formodentlig

1 *Lexikon des Mittelalters*, artiklen »Laterankonzil«. LexMA er tilgængeligt online fra de fleste større forskningsinstitutioner, herunder Københavns Universitet, se <http://apps.brepolis.net.ep.fjernadgang.kb.dk/lexiema/test/Default2.aspx>, Headword: Lateran Councils (lokaliseret d. 7. juni 2012).

2 Her citeret fra *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. G. Alberigo et al., Bologna 1973, 197-203. De 30 *canones* er formodentlig alle dem, der blev vedtaget.

3 Efter Vatikanets åbning i 1983 – for ca. 30 forskere fra forskellige lande – af arkivet med skriftemålssager, som var reserveret paven, kan man nu begynde at tælle og lave statistik på for eksempel hundredtusinder af middelalderlige ansøgninger fra præstesønner om at blive præst. Standardintroduktionen til dette helt nye kildemateriale er K. Salonen, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages*, Saarijärvi 2001.

været urealistisk at gennemføre i sin fuldstændighed. Men det blev understreget, at hvis nogen bryder denne våbenhvile og efter tre advarsler ikke holder inde med at kæmpe og ikke yder erstatning, skal den lokale biskop bandlyse ham og melde det til nabobisperne. Biskopperne skal stå sammen og ikke tøve, står der. Formuleringen antyder ikke bare en administrativ lunkenhed fra bispernes side, men også en reel frygt for at blive udsat for et moderat eller mindre moderat fysisk pres fra lokale herremænds side. Det skal de glemme og udelukkende have tanke for Gud og for folkets frelse, blev de mange hundrede bisper enige om på kirkemødet.

Den 14. paragraf forbyder turneringer ved markeder og festivaler, hvor krigere plejer at komme »for at vise deres kræfter og dristighed«. Det er til fare for mændenes liv og for deres sjæles frelse. Hvis nogen deltager i en turnering og bliver dødeligt såret, må præsterne ikke nægte dem syndsforladelse og den sidste olie, men hvis de dør, kan de ikke få en kristen begravelse. Turneringsdeltagere kan altså ikke komme til at hvile på kirkegården, men skal kules ned som dyr uden for kirkegårdsmuren. Igen, vi ved konkret, at turneringer var umådelig populære hele middelalderen igennem. De blev afviklet med samfundets højeste fyrster som deltagere, og disse har helt sikkert ikke fundet sig i at blive begravet i ikke-indviet jord. Alligevel blev bestemmelsen vedtaget på kirkemødet som en slags programerklæring, selv om den ikke kunne gennemføres i praksis i sin fuldstændighed. Måske ville der have været endnu flere turneringer og endnu flere døde uden den; det kan vi ikke måle.

Den 29. bestemmelse indeholder så forbuddet mod at bruge armbrøst. Den lyder: »Artem autem illam mortiferam et Deo odibilem ballistariorum et sagittariorum, adversus christianos et catholicos exerceri de cetero sub anathemate prohibemus.« Det er rimelig klar tale: »Armbrøstskytternes og bueskytternes dødbringende og for Gud afskyelige kamp teknik (*ars*) forbyder vi under bandlysningsstraf at bruge mod kristne og rettroende kristne.« »de cetero« kan enten betyde »fremover«, så man ikke længere må bruge armbrøst og bue, men det skal nok snarere forstås som »i øvrigt«, altså at der efter alle de andre paragraffer i øvrigt også lige skal tilføjes en om krigsførelse. Når der her nævnes kristne og rettroende kristne (*catholicos*), er det formodentlig for at afgrænse sig i forhold til de skismatikere, som havde holdt med den netop afdøde antipave.

Forbuddet gælder to grupper, armbrøstskytterne, *ballistarii*, og bueskytterne, *sagittarii*. Den første giver sig selv. Den anden må enten være enhver form for bueskytter eller måske snarere højtuddannede

specialkamptropper på niveau med armbrøstskytterne, nemlig langbueskytter.

Hvor blev markedsgøglet i øvrigt af, som Niels Lund læste direkte ud af kilderne? Adspurgt pr. e-mail henviste han til Fordham University's hjemmeside.⁴ Der finder man en oversættelse af selve den middelalderlige tekst med en tilføjet kommentar:

Text. We forbid under penalty of anathema that that deadly and God-detested art of stingers and archers be in the future exercised against Christians and Catholics.

Comment. The reference seems to be to a sort of tournament, the nature of which was the shooting of arrows and other projectiles on a wager. The practice had already been condemned by Urban II in canon 7 of the Lateran Synod of 1097, no doubt because of the it involved [*sic* – der er faldet mindst et ord ud før »it«].

Oversættelsen er af H. J. Schroeder, som oprindelig udgav den på tryk med sine egne kommentarer i 1937.⁵ Internetudgiveren giver Schroeder følgende karakteristik med på vejen: »Fr. Schroeder's notes have been retained here. They are often factually well-informed and useful. But Schroeder's perspective – basically pro-papacy and clericalist – is not the only one possible.« Sandt nok. Når det gælder hans kommentar til armbrøsten, er det absolut ikke den eneste mulige tolkning.

Måske har Niels Lund forstået kommentaren på den måde, at pave Urban 2. i 1097 havde specificeret, at det drejede sig om markedsskydning efter levende mål. Men det ville være en forunderlig og unødvendig misforståelse, hvis man nu var typen, der går til kilderne. Schroeder og dermed internetudgaven henviser redeligt til den franske oversættelse af Urbankonciliets bestemmelser i Hefele-Leclercq, V, side 455.⁶ Den er frit tilgængelig adskillige steder på internettet⁷ – aldrig længere væk end et google-klik. I den er 1097-bestemmelsen (*canon* 7) oversat til »Nous interdisons sous peine d'anathème d'exercer contre les chrétiens l'art mortel et haï de Dieu des frondeurs et des archers«. Kort og godt. Intet gøgl.

4 Lokaliseret d. 7. juni 2012 på <http://www.fordham.edu/halsall/basis/lateran2.asp>.

5 H. J. Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils: Text, Translation and Commentary*, St. Louis, 1937.

6 Nærmere betegnet : Karl J. von Hefele, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, trad. par H. Leclercq, Paris 1907.

7 Lokaliseret d. 7. juni 2012 på http://catholicapedia.net/Documents/Hefele_Charles-Joseph/Mgr-Charles-Joseph-Hefele_Histoire-des-Conciles_Tome-5-1.pdf.

Man kunne også være gået direkte til den latinske udgave af teksten, selv om den er en lille smule sværere at finde og kræver lidt flere tryk på tasterne: »Artem illam mortiferam et deo odebitem balistarum et sagitatorum adversus christianos exerceri, de cetero sub anathemate prohibemus.« Ikke et ord om markeder, men bortset fra lidt anderledes stavemåder næsten præcis samme tekst som i 1139.⁸ I øvrigt er det om diskuteret, om denne og andre bestemmelser nogensinde er vedtaget på et kirkemøde under Urbans ledelse, eller om de blot er blevet tillagt ham efter 1139 for at forlene dem med mere autoritet.⁹

Man kan gisne om baggrunden for de forskellige kirkemøders beslutninger, men det er en fundamental misforståelse at tro, at de ikke blev taget alvorligt i datiden. Hvis et kirkemøde i Lateranet i 1139 havde forbudt brugen af armbrøst, uden at nævne noget om markeder, måtte samtidige og senere jurister og teologer tage stilling til det og forstå det bredt og generelt. Eller i det mindste diskutere, hvornår det gjaldt fuldstændigt, og hvornår det kun gjaldt under visse betingelser.

Kilder til disse diskussioner, moderne forskningslitteratur herom – begge findes i overvældende mængde og er nemme at konsultere. Man behøver blot et enkelt opslag i de seneste to generationers standardværk om den slags, F.H. Russells hyperinteressante og grundige bog om teorier om retfærdig krig i middelalderen. På et par sider får man præsenteret en håndfuld af de store teologer fra middelalderen og forklaret, hvordan de forstod kirkemødets beslutning – alle mente selvfølgelig og uden diskussion, at det drejede sig om krig. Nogle mente, at forbuddet mod armbrøst gjaldt altid, men ikke var gennemførligt; andre, at det ikke gjaldt mod vantro og muslimer (det mente nogle af de mest indflydelsesrige); atter andre at det ikke gjaldt, hvis krigen i øvrigt var retfærdig ud fra en række kriterier; og så videre.¹⁰ Man får også at vide, at forbuddet blev gentaget af senere kirkemøder og optaget i kanonisk lovgivning – den universelle vestlige kirkeret.¹¹

8 J. von Pflugk-Harttung, *Acta pontificum Romanorum inedita*, vol. 2, Tübingen & Stuttgart 1884, 168. Denne kan ligeledes findes på nettet: <http://archive.org/details/acta-pontificumr00jahrgoog> (lokaliseret d. 7. juni 2012).

9 Meddelelse fra ph.d. Ane Bysted, som også har været til stor hjælp med at skaffe en kopi af den relevante side i Pflugk-Harttung, før jeg fandt den på nettet.

10 F.H. Russell, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge 1975, 156-158. Passagerne om armbrøsten kan findes i Google Bøger ved at søge ordet *crossbow* på titlens startside: http://books.google.dk/books?id=EZYVf8h6YekC&printsec=frontcover&hl=da&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=crossbow&f=false (lokaliseret d. 11. juni 2012).

11 *Corpus Iuris Canonici*, vol 1-2, ed. Aemilius Friedberg, Graz 1959 [oprindelig 1879], vol. 2, 805.

Dermed var det dækkende for hele den katolske kristenhed. I princippet vel egentlig helt til 1917, men lad os blot nøjes med at sige middelalderen ud.

Niels Lund mener i sin anmeldelse, at de fleste af os nok har oplysningen om forbuddet mod at bruge armbrøsten i krig fra artiklen om samme våben i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, som udkom for mere end et halvt århundrede siden. Tjah, måske. Nogle har vel? Det fungerer nærmest som en undskyldning hos Niels Lund for, at han har været med til at udbrede »denne vranglære«. Nu skal man ikke kimse ad lige netop den nævnte artikel. Den ene af de to forfattere var Ada Bruhn Hoffmeyer, der i sin – på sine egne betingelser – enormt spændende doktorafhandling i to bind om middelalderens tveæggede sværd¹² viste sig som en kildemæssigt rigtig solidt funderet forsker, der samtidig var internationalt meget velorienteret. Hvis hun har ment noget, skal man forberede sig ordentligt og finde det tunge skyts frem for at argumentere imod.

Umiddelbart efter så direkte at have affærdiget Ada Bruhn Hoffmeyer fortsætter Niels Lund med et afsnit, som fortjener at blive citeret i sin fulde udstrækning:

... men af koncilieberetningen ser man klart, at det ikke drejede sig om armbrøstens brug i krig. Det handlede om en markedsforlystelse eller sådan noget, måske noget turneringsagtigt, hvor en person indgik et væddemål med en bueskytte, om vedkommende kunne ramme ham på en vis afstand. Det var naturligvis med livet som indsats, men pengene må vel have været risikoen værd. Der må have været mindst halvtreds percents chance for at slippe fra det uden dødelige sår. Da så armbrøsten kom til, må odds have ændret sig svært i skyttens favør, den var jo langt mere livsfarlig på normal skudvidde for buer, og derfor forbød man at lave den slags konkurrencer mellem kristne mennesker. Det har intet som helst med krig at gøre, kun med markedsgøgl.

Det er et fantastisk billede, der males her. Smukt og dragende i sin suggestive detaljerighed; som læser er det næsten som at være der selv. Autoritativt i sine bastante konklusioner og i sin faste forankring i de middelalderlige kilder. Men det er ren og skær fantasi fra Niels Lunds side.

12 Ada Bruhn Hoffmeyer, *Middelalderens tveæggede sværd*, 1-2, København 1954.